Revista Internacional d'Humanitats 31 mai-ago 2014
CEMOrOc-Feusp / Univ. Autònoma de Barcelona

L'ensenyament de llengües i l'aprofitament de les noves tecnologies

Helena Martí Pérez[1]

Resum: Aquest treball —inclòs el blog al qual es fa referència— pretén donar a conèixer la rellevància que estan adquirint les noves tecnologies en el procés d'aprenentatge en qualsevol dels nivells educatius, especialment, en l'àmbit de l'ensenyament de llengües. A més a més, insisteix en la necessitat d'inclusió en els plans d'estudis de les carreres humanístiques certa formació en tecnologies, ja que aquestes són una eina útil per al desenvolupament de qualsevol disciplina. En conclusió, aquest article no és més que una petita aportació al món de l'educació a través del qual es pretén oferir una alternativa als tradicionals mecanismes d'ensenyament.
Mots clau: ensenyament, noves tecnologies, llengua, formació, informació.

Abstract: This paper —as well as the blog we refer to— studies how ICT are reaching a massive presence in all levels of Education, specially in Language(s) teaching (L2). Furthermore, this work stresses the need to include training in ICT in the studies in Humanities, as ICT are a(n) (almost al)mighty tool for the development of any skills. In conclusion, this work is just a contribution to how through ICT we can offer an alternative to traditional teaching ways.
Keywords: Education, Information and Comunication Technologies, L2 Teaching.

1. Introducció

És un fet palès que fins fa ben poc el sector de l'edició, des de qualsevol de les seues branques, restava reduït per a uns pocs. Sempre ha estat un sector elitista, erudit, pel mer fet que l'edició transmet cultura i coneixement i, vulguem o no, aquests dos conceptes sempre han estat relacionats amb un sector molt concret de la societat, malgrat que Internet ha afavorit la seua "democratització". Amb tot, però, aquest accés ràpid i econòmic en moltes ocasions no garanteix la qualitat que garanteix un producte editat en una editorial.

Dins d'una editorial hi ha una gran inversió econòmica tant en recursos humans com en infraestructura que és inexistent en la nova visió editorial, ja que han de ser capaços de copsar i transmetre tan fidelment com siga possible allò que l'autor els ha dipositat amb confiança amb la finalitat que se'n responsabilitzen, és a dir, cuiden i publiquen la seua creació.

Si bé això sempre ha estat així i ho segueix estant, sembla que la realitat actual és, en part, diferent. Potser el món de l'edició ja no gaudeix d'aquella dignitat de què disposava, l'editor ja no és aquella persona que dignificava els escrits. Hi ha hagut un canvi de perspectiva no només en el paper que ha de desenvolupar l'editor, sinó en el fet mateix d'editar, perquè actualment qualsevol persona pot "editar" els seus escrits i posar-los a l'abast de tothom. De fet, el deteriorament de l'edició no és un fet actual. El món editorial s'està desvirtuant des de la mitjania del segle passat, és a dir, des del moment en què la venda de llibres esdevingué un gran negoci. Fou a partir d'aquest moment que la quantitat importava més que la qualitat. Si tenim en compte aquesta crisi de valors sumada a la irrupció frenètica de les noves tecnologies, podem arribar a entendre i a donar explicació a la situació actual de l'edició.

1. Filòloga, invenstigadora de l'ISIC-IVITRA (Universitat d'Alacant).

Com hem dit abans, la cultura és un bé elitista, tot i que Internet ha permès que la cultura siga accessible per a qualsevol persona, però al mateix temps ha esdevingut una moda i, per consegüent, un bé de consum, la qual cosa comporta un cert desprestigi, perquè al darrere hi ha un gran interès econòmic. A aquest fet se li n'han d'afegir d'altres no menys importants. A hores d'ara la línia que separa el concepte de lector, escriptor i editor és ben difusa perquè la nova manera de llegir permet que aquestes tres activitats puguen realitzar-se paral·lelament per una única persona. Hi ha una gran quantitat d'eines i recursos informàtics que permeten l'usuari formar part del procés d'editar textos. Pel que sembla, tot i que és un concepte nou ja és difícil defugir-ne, per no dir impossible. És per això que convindria que ens plantejàrem quines garanties de qualitat ofereix aquesta nova visió i si estem disposats a perdre la figura de l'editor, amb tot el que això comporta. Pensem que darrere d'un editor o *publisher*, hi ha moltes més figures que conformen aquest tot.

2. La nova realitat de l'edició i l'ensenyament de llengües

Deixant una mica de banda aquesta anàlisi reflexiva, a continuació establirem quins han estat els motius que ens han portat a fer aquest treball.

Tenint en compte la nostra professió com a docent i la nostra passió per fer un ús correcte de la llengua ens plantegem quina pot ser la manera de relacionar aquesta nova realitat amb l'ensenyament de llengües, sobretot, per que fa als ensenyaments mitjà i superior, és a dir, l'ensenyament secundari obligatori i l'ensenyament universitari. És per això que veiérem la possibilitat d'elaborar un blog podria resultar interessant, no només com a eina de consulta sinó també com a mitjà d'aprenentatge dinàmic i alternatiu, al qual s'estan adaptant progressivament les aules valencianes, tot i que encara queda moltíssim per fer. Si us interessa podeu accedir-hi a través de l'enllaç http://correccioiediciocatalana.wordpress.com/.

No hem d'oblidar que el nostre alumnat pertany a una era digital i el professorat ha de ser capaç d'adaptar-s'hi, ja que molts de nosaltres pertanyem a una etapa anterior on les noves tecnologies encara no eren tan presents. Si bé és cert que les aules no estan del tot adaptades a aquesta nova situació, sí que recau en les nostres mans el fet d'adaptar els nostres recursos a la nova manera d'ensenyar.

Si ens adonem a l'aula hi conviuen els dos mitjans (el canó i la pissarra −en alguns casos ja hi ha pissarra digital−; el llibre de text i l'ordinador, etc.), llavors, si som conscients que al jovent aquestes "novetats" li resulten més atractives per què no provem de motivar-l'hi?

En aquesta línia, ja fa temps, pensàvem com poder relacionar l'ensenyament de l'assignatura, *Valencià, llengua i literatura*, amb la nostra afecció personal a la correcció de textos d'una manera productiva, és a dir, que resultara útil per a l'alumnat, però també que fóra útil per a la resta de persones interessades, estudiants o no. De manera que després d'haver fet les pràctiques de correcció i edició de textos a l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV) i al Servei de Traducció Lingüística de la Universitat d'Alacant, vam veure la possibilitat de compartir en la xarxa tot allò après i allò que s'havia treballat anteriorment, a títol personal, alhora que els internautes pogueren anar aportant les seues propostes i resolent els seus dubtes. A més a més, a mesura que hem anat desenvolupant el blog, amb l'ajuda inestimable del professor Vicent Martines, hem anat veient l'abast que podria arribar a tenir aquesta empresa.

Així, el blog pretén ser una eina útil en molts aspectes, perquè acompleix tres funcions: una formativa, una informativa i una altra cooperativa. Diguem-ne que la

part principal l'ocupa l'apartat de formació dedicada a dos nivells lingüístics diferents, un nivell especialitzat i un altre de formació mitjana en llengua i literatura catalanes.

La part inicial (Figura 1) —i principal— està destinada a la correcció i edició tipogràfica de fragments de textos reals amb una explicació filològica adient i particular. Cadascuna de les correccions està classificada segons siga una correcció lingüística, una tipogràfica o estilística, de manera que el visitant puga accedir, a partir dels accessos directes que hi ha al marge de la pàgina del blog.

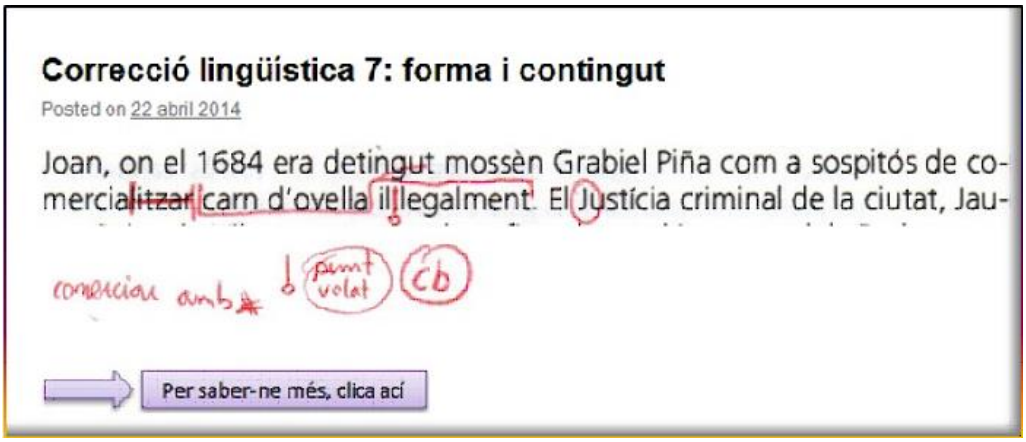

Figura 1

En relació amb aquest apartat principal de formació especialitzada hi ha també tres pàgines informatives referides a la correcció i edició tipogràfica. Concretament, hi ha una pàgina que inclou una graella amb els signes tipogràfics emprats pels especialistes (Figura 2), amb un exemple d'aplicació pràctica i una explicació de les circumstàncies en què s'ha d'usar cada símbol; una altra on s'afig un breu vocabulari terminològic del món de l'edició (Figura 3), i l'última que inclou una proposta personal de citació bibliogràfica (Figura 4), ja que molt sovint l'alumnat o els usuaris de la llengua quan han d'elaborar l'apartat de bibliografia no saben ben bé com s'ha de fer. Aquesta, no és més que una proposta personal a la qual es poden atendre els visitants o no.

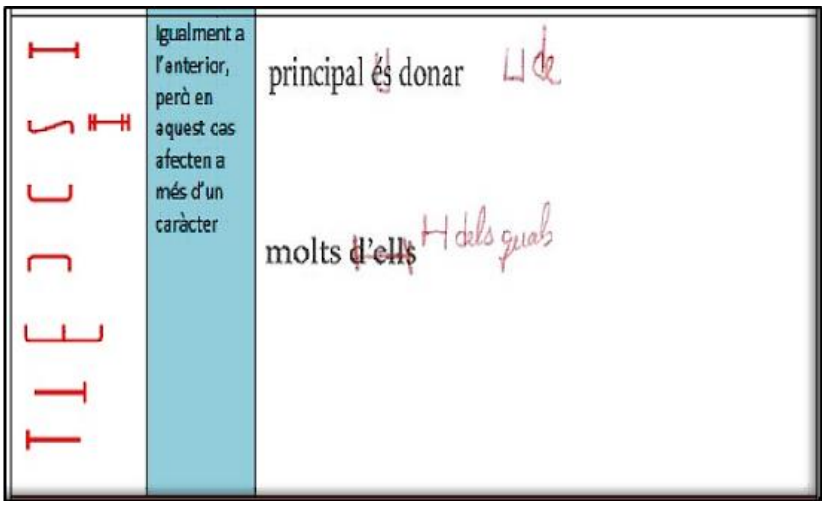

Figura 2

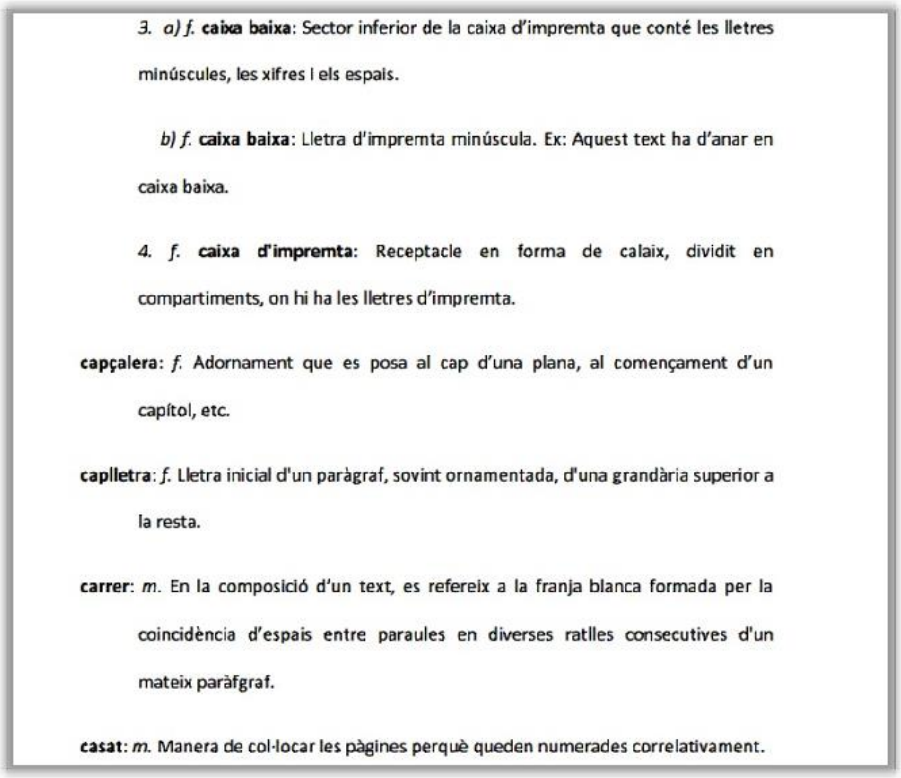

3. *a) f.* **caixa baixa**: Sector inferior de la caixa d'impremta que conté les lletres minúscules, les xifres i els espais.

b) f. **caixa baixa**: Lletra d'impremta minúscula. Ex: Aquest text ha d'anar en caixa baixa.

4. *f.* **caixa d'impremta**: Receptacle en forma de calaix, dividit en compartiments, on hi ha les lletres d'impremta.

capçalera: *f.* Adornament que es posa al cap d'una plana, al començament d'un capítol, etc.

caplletra: *f.* Lletra inicial d'un paràgraf, sovint ornamentada, d'una grandària superior a la resta.

carrer: *m.* En la composició d'un text, es refereix a la franja blanca formada per la coincidència d'espais entre paraules en diverses ratlles consecutives d'un mateix paràfgraf.

casat: *m.* Manera de col·locar les pàgines perquè queden numerades correlativament.

Figura 3

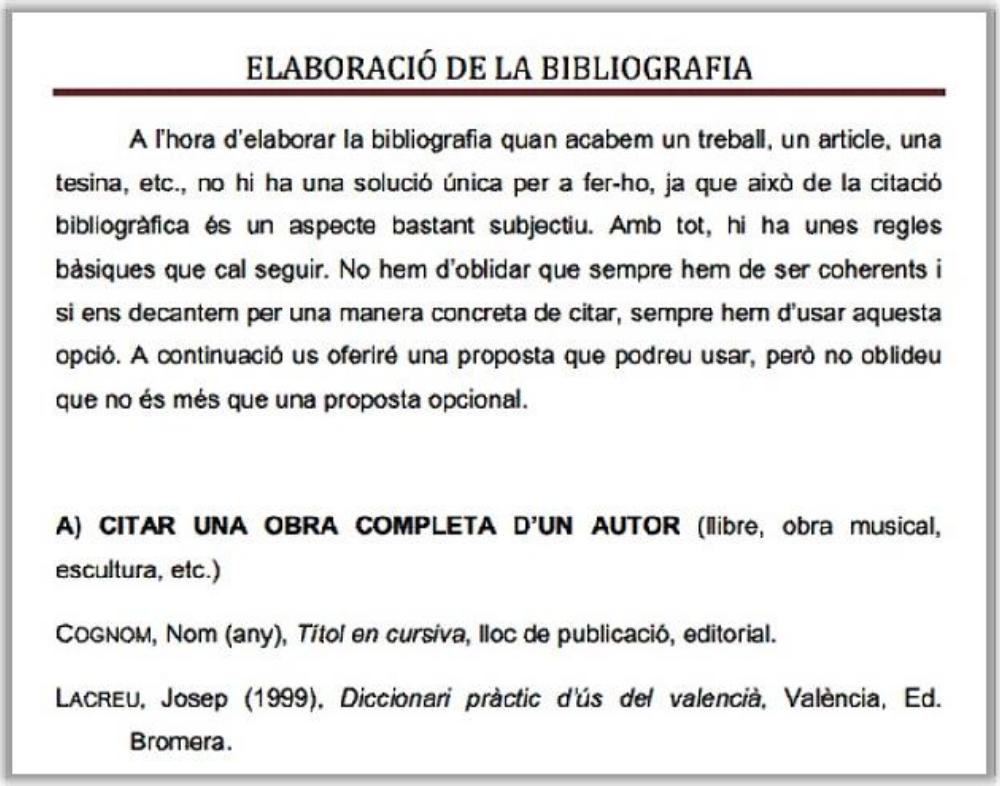

ELABORACIÓ DE LA BIBLIOGRAFIA

A l'hora d'elaborar la bibliografia quan acabem un treball, un article, una tesina, etc., no hi ha una solució única per a fer-ho, ja que això de la citació bibliogràfica és un aspecte bastant subjectiu. Amb tot, hi ha unes regles bàsiques que cal seguir. No hem d'oblidar que sempre hem de ser coherents i si ens decantem per una manera concreta de citar, sempre hem d'usar aquesta opció. A continuació us oferiré una proposta que podreu usar, però no oblideu que no és més que una proposta opcional.

A) CITAR UNA OBRA COMPLETA D'UN AUTOR (llibre, obra musical, escultura, etc.)

COGNOM, Nom (any), *Títol en cursiva*, lloc de publicació, editorial.

LACREU, Josep (1999), *Diccionari pràctic d'ús del valencià*, València, Ed. Bromera.

Figura 4

Un blog d'aquesta envergadura no podria estar-se de contemplar un apartat didàctic, per la qual cosa vam decidir d'incloure una pestanya d'informació històrica que servís a l'internauta per a formar-se una idea prèvia del que és l'edició i quin és

l'objectiu del treball. En aquesta pàgina trobem un breu índex informatiu dels continguts que s'hi presenten, el qual va dels inicis de l'edició a la situació actual de l'activitat.

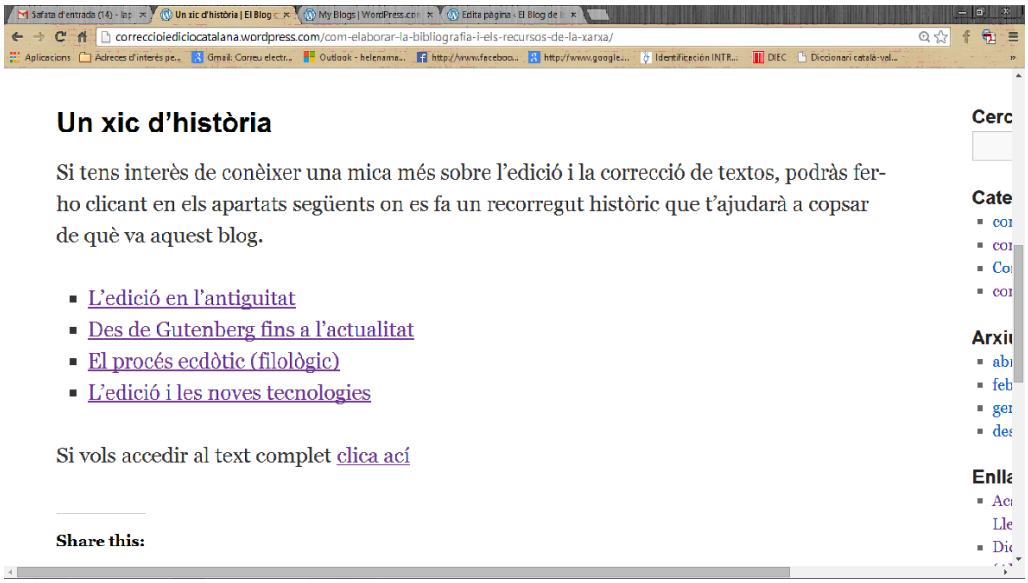

Figura 5

Al mateix temps, per què no, aprofitar aquesta informació a partir de la qual realitzar tasques de recerca. És per això que l'apartat d'"Ara prova tu mateix" va dirigit a la nostra tasca com a docents i, per descomptat, a qualsevol persona que estiga interessada a aventurar-se no només en el coneixement de la llengua, sinó també en el maneig d'Internet com a eina de recerca i aprenentatge

Aquest apartat, de moment, va dirigit a l'alumnat de 4t de l'ESO, però la intenció és que acabe dirigint-se a tots els nivells de l'educació secundària i, també, al batxillerat. En cadascun dels apartats didàctics s'inclouran aspectes del currículum, com ara la puntuació, la terminologia, els dialectes o la morfologia verbal, sense deixar de banda continguts transversals que afermen els seus valors com ara l'educació i la formació en la igualtat de sexes o el respecte mutu entre iguals. Són activitats dirigides a l'aprenentatge de la llengua, però, sobretot, dirigides a la reflexió sobre la necessitat i la importància que té el fet de conèixer a bastament un idioma per ser capaç de llegir, entendre i crear textos. En definitiva, són activitats que milloren el procés de lectoescriptura i que, en qualsevol cas, ajudaran els alumnes a desenvolupar una actitud crítica envers els usos lingüístics.

Figura 6

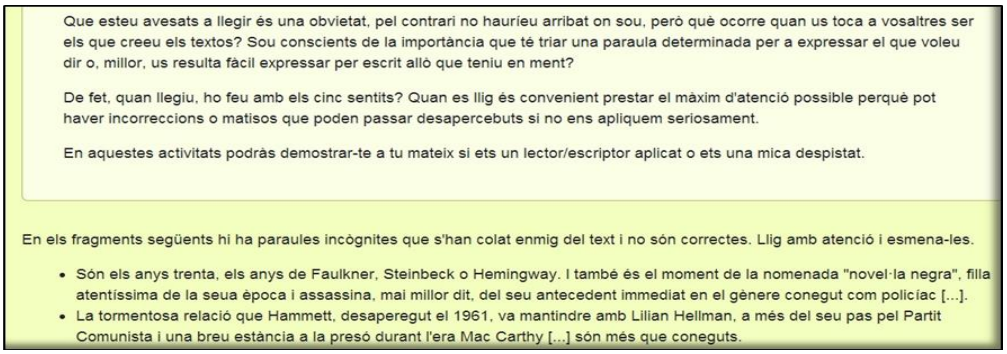

Figura 7

Cada secció està precedida d'una breu introducció que orienta l'alumnat sobre la importància de dominar cadascun dels aspectes que es tractaran i a continuació es presenten les activitats que milloraran les seues destreses cognitives a més de desenvolupar la competència digital.

3. Què hi ha fet sobre aquest aspecte i què queda per fer?

Hem de ser conscients que les aules espanyoles, i més concretament les valencianes, encara estan lluny de poder assolir la completa digitalització com a conseqüència de l'escassa inversió en educació i la poca conscienciació al respecte per una part del professorat, però juguem amb l'avantatge que la major part del nostre alumnat disposa d'Internet a casa, per la qual cosa els podem motivar a introduir-se en aquest àmbit d'una manera general a l'aula i particularment a la llar, des d'on podrem mantenir contacte virtual i es podran realitzar les consultes pertinents.

No estaria una idea descabellada proposar-se seriosament d'augmentar la professionalització dels docents en matèria de tecnologia perquè pogueren respondre adequadament a la nova realitat socioeducativa. Malgrat que des del món educatiu, en els últims anys, s'han desenvolupat una gran quantitat de programes (eXelearning, JClic, Hot Potatoes, LIM, entre d'altres) i plataformes que ens permeten, als professors, d'elaborar el nostre propi material virtual (Moodle, Mestre a casa o Xtec, en el cas català). La majoria de nosaltres no som totalment conscients de la multitud d'avantatges que aquests ens aporten.

Però aquestes són unes eines inútils si el professorat no es compromet a fer-ne un bon ús. Si hi hagués un compromís real del sector, en tots els nivells educatius, podríem estar parlant d'una nova visió de l'educació, però sembla que això de moment no ocorrerà, perquè hi ha una part del sector reticent a aquesta adaptació.

Malgrat tot, en aquest treball no podem deixar de plantejar-nos si aquesta nova realitat podria comportar la desaparició del llibre de text com a eix central de l'ensenyament. Fa ben poc, l'editorial catalana Graó obria un debat al voltant d'un breu article: "Què faríem sense els llibres de text a secundària?!" (Ramos Sabaté: juny de 2014). Sembla que aquest és un tema que, si bé no és preocupant de moment, convindria, si més no, tenir-lo present en les generacions venidores, no només les empreses directament relacionades, ço és les editorials, sinó també el professorat que d'una manera o d'altra ha de ser conscient d'aquesta nova realitat.

No implica rebutjar per complet el llibre de text, sinó considerar-lo com una eina de reforç per al professor i complementar amb aquest la formació de l'alumnat. És, per tant, competència nostra mostrar-los aquestes possibilitats i ensenyar-los, també, a moure's per la xarxa per aprendre a realitzar recerques no només de la nostra assignatura, sinó a ser crítics amb la infinita informació que hi trobaran. En aquest últim sentit hi ha la *webquest* (o webquesta, segons el Termcat), una proposta

didàctica basada en el desenvolupament de les competències bàsiques que promou la recerca guiada per Internet d'un tema en concret, de manera que l'alumnat, posteriorment, elabore un treball personal.

Les *webquests* són un recurs que pot resultar útil en qualsevol nivell educatiu, des dels més menuts, fins a l'educació universitària. Fins el moment no n'hem parlat, de l'educació universitària. Pel que fa als estudis humanístics sempre s'ha considerat que estan poc relacionats amb les noves tecnologies i, tal volta, no és un pensament fals, però tampoc no és la realitat. Des de fa ja un temps s'ha posat de moda el nou concepte d'Informàtica Humanística. És una nova disciplina de formació tècnica o informàtica però dedicada al camp de les humanitats, les quals semblava que es quedaven endarrerides respecte d'altres branques del saber.

Però el problema radica en el fet que aquesta disciplina, malgrat que es donà a conèixer l'any 2003 a través de l'article: "La Informática humanística: notas volanderas desde el ámbito hispánico", publicat en la *Revista de poètica medieval* n. XX, sembla que no acaba d'arrelar al nostre país i no s'inclou en els programes universitaris, la qual cosa sí que està ocorrent a altres països europeus com Itàlia o els països anglosaxons. Per tant, seria convenient que els graus, imposats pel Tractat de Bolonya, adquiriren aquesta dimensió europea i afegiren aquestes competències de domini informàtic en els seus plans, perquè aquesta eina permet aprofundir en els estudis humanístics d'una manera molt ràpida i, per tant, s'obrin noves portes d'investigació, ja que ha esdevingut un element essencial en el sistema educatiu de tots els nivells.

Tot i que sembla que les humanitats no s'han introduït encara en aquesta dinàmica, no és cert, ja que les noves tecnologies han treballat en pro de les humanitats en molts aspectes, entre els quals destaquen les biblioteques digitals com ara la biblioteca Cervantes o la World Library, les quals han facilitat moltíssim la tasca de recerca bibliogràfica, ja que contenen una gran quantitat de textos digitalitzats, als quals abans era complicadíssim accedir-hi. A més a més, també hi ha les bases de dades com Philobiblon que inclou informació bibliogràfica d'una gran quantitat de textos antics de la Península Ibèrica

De fet, en l'àmbit filològic mediterrani aparegué fa uns anys un gran projecte que treballa sota el concepte de biblioteca universal. Parlem del projecte IVITRA (Institut Virtual Internacional de Traducció), que és la gran Biblioteca Digital Plurilingüe del Mediterráneo que es proposa digitalitzar qualsevol material rellevant —de caràcter cultural, literari o científic— de les cultures i civilitzacions de la Mediterrània.

A més a més, arreu del món s'estan creant, des de fa uns anys ençà, projectes on es desenvolupen tots aquests tipus d'activitats, com per exemple la xarxa AUSJAL, un conjunt de trenta universitats de catorze països llatinoamericans que han format una xarxa per treballar conjuntament en projectes TIC i promoure així l'accés al coneixement d'una manera econòmica i ràpida, per a poder compensar, en mesura del que siga possible, la desigualtat social existent en aquests països.

Si ens adonem, aquesta nova cosmovisió ens permet disminuir, ni que siga un bri, l'enorme bretxa cultural existent i afavoreix l'accés a la cultura a les capes més desfavorides de la societat, encara que hem de ser conscients que aquesta imatge, en ocasions, no fa més que emmascarar la crua realitat.

4. Quins són els nostres propòsits i objectius?

Els grans avanços digitals i tecnològics han impactat amb força el món de l'educació que ha vist en les Tecnologies de la Informació i Comunicació (TIC) una eina útil per a exercir la professió, a partir de les quals aprendre *de* i *amb* la tecnologia

(Agudelo Grajales, 2014).[2] En el sentit que apunta Agudelo, la nostra intenció és emprar les TIC per a transmetre informació i, al mateix temps, usar-les com a vehicle transmissor de coneixement, és a dir, ser capaços d'informar i formar usuaris de la llengua, però també usuaris de la xarxa, de manera que els internautes —bé siguen visitants particulars bé siguen alumnes— valoren el gaudi de les tecnologies alhora que, inconscientment, tenen al seu abast un major accés al coneixement, el qual han d'aprendre a usar d'una manera crítica i raonada.

És obvi que ha canviat la manera de relacionar-nos i, per consegüent, la manera d'aprendre, la qual cosa implica que ha de canviar també la manera d'ensenyar, si més no la manera d'entendre el procés d'ensenyament. Per això, els nostres propòsits són contribuir a oferir una nova visió de l'edició filològica de textos —no des del punt de vista crític, òbviament— a través de la reflexió de l'ús de la llengua i promoure que aquesta reflexió siga conjunta, de manera que qualsevol persona interessada a aportar dubtes o solucions puga fer-ho lliurement a través del blog.

A més a més, un altre dels interessos és reflexionar sobre l'acte d'editar, per això hi ha un breu estudi històric sobre els orígens i l'actualitat d'aquesta tasca. Però, més que en l'edició, la nostra intenció versa, més aïna, en la formació de l'estudiant a partir de la seua participació directa en el procés d'ensenyament aprenentatge.

L'experiència com a docent al llarg de vuit anys ens ha permès adonar-nos que l'alumnat no usa la llengua d'una manera conscient, sobretot pel que fa a l'escriptura. En aquest sentit, l'apartat de didàctica servirà als alumnes com a eina fonamental de revisió d'estratègies i, a més a més, els ajudarà a crear mecanismes lingüístics necessaris per a la redacció de textos d'una manera coherent i cohesionada, perquè convé insistir que un procés de lectoescriptura adequat és fonamental no només per a entendre bé els textos, sinó també per a poder expressar amb claredat els pensaments.

Com a docents de llengua, no podem deixar passar que els nostre alumnat no valore la importància que té la redacció adequada de textos i el que això comporta, és a dir, fer un bon ús del llenguatge, no cometre errades — o cometre'n el mínim possible— , conèixer la normativa i tenir destresa per a realitzar recerques bibliogràfiques, tant en la xarxa com en paper, que els poden resultar molt útils en determinats moments.

La mancança en el procés de la lectoescriptura no és un fet aïllat. Només hem de fer una ullada a l'article que Elisa Silió publicà en *El País* el dia 17 de febrer de 2013, "El que escriba 'habrir' no debería graduarse", per adonar-nos que alguna cosa falla en les etapes no universitàries. Silió diu que "Las faltas de ortografía y de comprensión lectora abundan en la Universidad", i les faltes d'ortografia i d'expressió són habituals, però, malgrat tot, no hi ha una repercussió acadèmica, sobretot en les carreres científiques. És per això que aquestes activitats estan orientades per a superar les deficiències òbvies que tenen els estudiants quan arriben als estudis superiors. Però no hem d'oblidar que el tema de la llengua no és un assumpte que només afecta als professors de llengua, sinó que ha de ser una decisió unànime i interdisciplinar. Amb tot, però, nosaltres som els especialistes i els que hem de lluitar perquè l'alumnat assimile i interioritze els conceptes.

5. Conclusions

Fet i debatut, aquest treball pretén posar en concordança l'aprenentatge de la llengua catalana amb l'ús de les noves tecnologies digitals, a més de fer veure els

[2]Agudelo Grajales, Diego. "Proyectos sociales y de aula a partir del aprendizaje colaborativo virtual. Experiencias desde la tutoria en Diplomado de AUSJAL." *Humanidades Digitales: desafíos, logros y perspectivas de futuro*, Sagrario López & Nieves Pena (eds.), *Janus Digital* (2014): 63-77. <http://www.janusdigital.es/anexos/contribucion.htm?id=7>. Web. 10 de maig de 2014.

usuaris que fer un ús correcte de la llengua és necessari per al desenvolupament diari de les nostres accions.

La llengua, catalana o no, és el vehicle de comunicació i de qualsevol expressió del saber, de manera que si volem aprendre de manera satisfactòria i, més encara, volem transmetre eficaçment els nostres coneixements és absolutament necessari tenir un bon domini de la llengua en tots els àmbits, ja que tots aquests estan relacionats entre si.

Amb tot, com a docents, hem de ser conscients que aquestes destreses cognitives no depenen únicament de l'alumne, sinó que depenen, en gran mesura, de l'educació i la formació que ha rebut al llarg de les diferents etapes educatives. És per això que en aquest treball s'insisteix en la necessitat de col·laborar uns professionals amb els altres i així aconseguir l'objectiu de formar un alumnat competent no només en llengua, sinó també en la resta de disciplines.

6. Bibliografia

AUSJAL. <http://www.ausjal.org/>. Web, Abril de 2014.

Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. <http://www.cervantesvirtual.com/>. Web. Abril de 2014.

Carr, Paul. "Una humilde propuesta para los autores que quieren librarse de sus editores".<http://revistatexturas.blogspot.com.es/2011/01/una-humilde-propuesta-para-los-autores.html>. Web. Febrer de 2014.

Eguaras, Mariana. "La autoedición ni existe." (2013) <http://marianaeguaras.com/la-autoedicion-no-existe>. Web. Març de 2014.

IVITRA. <http://www.ivitra.ua.es/>. Web. Març de 2014.

Lloyd, Sara. "Manifiesto de una editora para el siglo XXI." <http://libros.soybits.com/file_download/2/manifiesto.pdf>. Web. Febrer de 2014.

López Poza, Sagrario & Nieves Pena Sueiro. "Humanidades digitales: desafíos, logros y perspectivas de futuro." *Janus. Estudios sobre el Siglo de Oro* (2014) <http://www.janusdigital.es/anexo.htm?id=5>. Web. Març de 2014.

Lucía Megía, José Manuel "La Informática humanística: notas volanderas desde el ámbito hispánico." *Revista de poética medieval*, n. XX, 2008, 163-185. Web. Juny de 2014.

—. "La Informática humanística: una puerta abierta para los estudiós medievales en el siglo XXI." *Revista de poética medieval*, n. XX (2008). <http://eprints.ucm.es/8942/1/05--.pdf>. Web. Abril de 2014.

—. "Las relaciones entre la bibliografia textual y la informàtica humanística: el incunable del hipertexto." *Tipofilologia. Revista internazionale di studi filologici e linguistici sui testi a stampa* (2008): 119-139. <http://eprints.ucm.es/8979/> Web. Maig de 2014.

—. "El hipertexto ante el reto de los textos medievales: nuevas reflexiones sobre Informática humanística." *X Jornadas medievales* (2004). <http://eprints.ucm.es/8980/1/Medievalia_%28el_hipertexto_y_los_textos_medievales%2C_2003%29.pdf>. Web. Abril de 2014.

Martines, Vicent. *L'edició filològica de textos*. València: col. Biblioteca Lingüística Catalana, 1999. Imprès.

Martínez-Gil, Víctor (coord.). *L'edició de textos: història i mètode*. Barcelona: Col. Biblioteca Oberta, 2001. Imprès.

Mellado, Arantxa. "Qué hace un editor (según los editores), y qué debaría hacer y no hace (según los autores)." *Actualidad editorial. Observatorio de tendencias y noticias*

sobre edición. (2012) <http://www.actualidadeditorial.com/editores-funciones/>. Web. Març de 2014.
Moreno, Miguel Ángel. "Autopublicar en Amazon. Oro parece, plata no es." <http://palabrainventada.blogspot.com.es/2012/09/autopublicar-en-amazon-oro-parece.html>. Web. Març de 2014.
Philobiblon. <http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/>. Abril 2014.
Piccolini, Patricia "La edición técnica", dins Leonardo de Sagastizábal & Fernando Esteves, eds. *El mundo de la edición de libros*, Buenos Aires: Ed. Piadós, 3a reimpressió, 119-137. Imprès.
Pujol, Ester. "Ens en soritrem." *El Punt Avui*, 19 d'abril de 2013. <http://www.iec.cat/recull/fitxers/13/04/19/0015C1L9.pdf>. Web. Març de 2014.
Ramos Sabaté, Joan Marc. "Què faríem sense llibres de text a secundària?!" <http://www.grao.com/forums/llibres-secundaria>. Web. Juny de 2014.
Roig, Rosabel & Vicent Martines. "Las TIC al servicio del conocimiento avanzado multilingüe: la biblioteca digital plurilingüe del Mediterrèneo-IVITRA." *Revista científica de educación y comunicación, Hachetetepé. Bibliotecas, lectura i TICs* (2012): 13-26. <http://www.joaquimmontaner.net/Saco/Librohttp4.pdf> Web. Febrer de 2014.
Schavelzon, Guillermo. "El nuevo rol del editor, y el futuro del libro y la industria editorial." *Revistas cultruales*. (2013): 47-58. <http://www.revistasculturales.com/xrevistas/PDF/127/1671.pdf>. Web. Febrer de 2014.
Silió, Elisa. "El que escriba 'habrir' no debería graduarse." *El País*, 16 de febrer de 2013.<http://sociedad.elpais.com/sociedad/2013/02/16/actualidad/1361037969_843190.html > Web.
Solà, Joan & Josep M. Pujol. *Tractat de puntuació*. Barcelona: Ed. Columna, 2a reimpressió 1992. Imprès.
Tanselle, G. Thomas. "The varieties of Scholarly Editing." D. C. Greetham, ed. *Scholarly editing. A guide to research*. New York: Modern Language Association of America, 1995, 9-31. Imprès.
Wikipedia. <http://es.wikipedia.org/wiki/Humanidades_digitales>. Web. Gener de 2014.
World Digital Library. <http://www.wdl.org/en/>. Maig de 2014.
<http://correccioiediciocatalana.wordpress.com/> [consulta: en construcció]

Recebido para publicação em 14-08-14; aceito em 16-09-14